

"Lison ut-tayr" dostonining boblar bo'yicha tavsifi*Hakimova Farida***TerDIPI O'zbek tili adabiyoti kafedrası
o'qituvchisi***Xusanova Durdona
Mirzayeva Norayhon***TerDIPI O'zbek tili adabiyoti yo'nalishi
talabalari**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Nizomiddin mir Alisher qalamiga mansub "Lison ut-tayr" dostoni, uning boblar bo'yicha tavsifi haqida ma'lumotlarni ko'rib chiqamiz.

Аннотация: В этой статье мы рассмотрим поэму "Лисон ут-тайр" Низомиддина мира Алишера, а также описание её глав.

Annotation: In this article, we will review information about the poem "Lison ut-tayr" by Nizomiddin Mir Alisher, including its description by chapters.

Kalit so'zlar: "Mantiq ut-tayr", hamd, na't, Hudhud, to'vus, Simurg', Hazrati Usmon, Hazrat Umar Foruq, haq yo'li, tasavvuf, nafs, komillik, Tavhid vodiysi, Hayrat vodiysi.

Ключевые слова: «Мантик ут-тайр», хамд, наът, Худхуд, павлин, Симург, Хазрати Усмон, Хазрат Умар Форук, путь истины, тасаввуф, нафс, совершенство, Долина Тавхида, Долина Чуда.

Keywords: "Mantiq ut-tayr", praise, na't, Hudhud, peacock, Simurgh, Hazrat Usman, Hazrat Umar Farooq, the path of truth, Sufism, ego, perfection, Valley of Unity, Valley of Wonder.

G'azal mulkining sultoni bo'lmish Alisher Navoiy qalamiga mansun "Lison ut-tayr" dostoni falsafiy ruhda bitilgan bo'lib, bu asar shoir oltmish yoshga qadam qo'ygan yili yozib tugallangan. Xuddi shu haqda shoir quyidagicha to'xtalgan:

Oltmishqa umr qo'yg'onda qadam,
Qush tilini sharh etgali yo'ndim qalam.
Yil to'qqiz yuz o'tmish erdi dog'i to'rt,
Kim blushing ko'ngliga soldi bu o'rt.

Dostonning yozilish sababi shundan iboratki, Navoiyning ustozlari zehni mukammal bo'lsin deya "Guliston", "Mantiq ut-tayr" dostonlarini o'qishga beradi. Farididdin Attorning "Mantiq ut-tayr"ini shu darajada sevib o'qiganidan uni 9-10 yoshlarida yod oladi va natijada bunga javoban o'zining asarini yaratadi.

"Lison ut-tayr" masnaviy shaklida yozilgan doston bo'lib, 3666 bayt, 195 bobdan iborat. 13 bob muqaddimadan iborat. Birinchi bob Alloh madhiga atalgan bo'lib, uning mo'jizasi haqida gap ketarkan, bir-biriga zid unsurlar suv, olov, tuproq, havoni inson vujudiga bir butun holda jamlagani aytiladi.

2-bob munojot bo'lib, shoir o'zini yaratgan oldida behad gunohkor sanaydi.

3-bob na't—Payg'ambar Rasuli akram madhini o'z ichiga oladi.

4-bob Me'roj tuni tavsifi keltirilgan.

5-bob to'rt xalifaning birinchisi Hazrat Abu Bakr Siddiq madhiga bag'ishlangan.

6-bob Abu Bakr Siddiq haqidagi hikoyani o'z ichiga olgan.

7-bob Hazrat Umar Foruq madhi va 8-bob u haqdagi hikoyadan iborat.

9-bob Hazrat Usmon madhi, 10-bob unga bag'ishlangan hikoyatdan iborat.

11-bob Hazrati Ali madhi, 12-bob esa Hazrati Aliga bag'ishlangan hikoyatdir.

13-bob fors adibi Farididdin Attorga bag'ishlangan. Navoiy Attor asarlarini gulqand kabi foydaliligini ta'kidlaydi.

Dostonning voqealar rivoji hisoblangan asosiy qism 14-bobdan boshlanadi.

Bir zamonlar, butun olamdagi qushlar bir joyga to'planib, o'zlarining asl podshosi kimligi haqida bahs qila boshlashdi. Ular dunyoda tartib-intizom bo'lishi uchun boshliq zarur, ammo kim bo'lishi kerakligini bilishmasdi.

Shu payt majlisga Hudhud kirib keldi. U eng dono, eng ko'p safar qilgan, ko'p sirlarni ko'rgan qush edi.

Hudhud ularga shunday dedi:

— Ey qushlar! Sizlarning asl podshohingiz bor. U — Simurg'. U ajab bir diyorning eng baland cho'qqisida yashaydi. Unga yetish — faqat mashaqqatli yo'lni bosib o'tganlargagina nasib etadi.

Qushlar hayratda qoldi. Ular bu ulug' zotga yetishni xohladi, biroq har biri o'z bahonasini topib, safardan qochmoqchi bo'ldi.

Qushlarning bahonasi

Birinchi bo'lib Bulbul dedi:

— Men gul ishqida yonaman. Gulni tashlab ketolmayman.

Hudhud unga saboq berdi: haqiqiy ishq — Haq ishqidir, o'tkinchi go'zalliklar seni bog'lamasin, dedi.

Tovus dedi:

— Men ilgari jannatda edim. Uni sog'indim. Shu uchun yo'lga chiqa olmayman.

Hudhud unga: Haq sari yo'l — haqiqiy jannat sari yo'ldir, dedi.

Boyqush mol-dunyosiga, Humo taxt shavqiga, Qaldirg'och tinch joyiga bog'langanini aytdi. Har biriga Hudhud saboq berdi, nafsning har qanday bahonasi yo'ldan qaytarishini tushuntirdi.

Oxir-oqibat barcha qushlar Hudhudga ergashishga rozi bo'lishdi.

Safar boshlanadi

Hudhud qushlarni ogohlantirdi:

— Bu yo'l oson emas. Sizlar yetti vodiyan o'tishingiz kerak. Kimki chidasa — Simurghga yetadi, kimki chiday olmasa — yo'lda qoladi.

Qushlar safarga otlandi. Ularning soni juda ko'p edi, ammo yo'lda anchasi holdan toyib qoldi, kimidir qo'rqdi, kimidir vafot etdi. Shunga qaramay, bir necha botir qush yo'lni davom ettirdi.

1-Vodiy: Talab vodiysi

Bu vodiyni bosib o'tish — maqsadni aniq tanlash edi. Qushlar izlanish, niyat, irodaning qadrini shu yerda bildi. Ko'p qushlar yo'lning boshidayoq ortga qaytdi. Faqat talabida sobit bo'lganlar yo'lni davom ettirdi.

2-Vodiy: Ishq vodiysi

Bu yerda qushlar ishq oloviga duch keldi. Aql ustidan ishq hukmron bo'ldi. Ko'pchilik ishqning kuchiga chiday olmay yonib ketdi. Qolganlari esa muhabbatning o'lmasligini anglab, yo'ldan qaytmadi.

3-Vodiy: Ma'rifat vodiysi

Bu vodiyni bosib o'tgan qushlar bilishning haqiqiy ma'nosini anglay boshlashdi. Zohiriy ilmu-hunar emas, balki qalb ma'rifati ularga yo'l ko'rsata boshladi.

4-Vodiy: Istigno' vodiysi

Bu yerda qushlar dunyoga bog'lanmaslikni, nafsiiy istaklardan voz kechishni o'rgandi. Ko'plar mol-dunyosini o'ylab, ortga qaytdi. Faqat ozgina qush Simurghni topish har qanday boylikdan muhimroq ekanini tushundi.

5-Vodiy: Tavhid vodiysi

Bu vodiyning siri — birlikni anglash edi. Qushlar barcha mavjudotning aslida bir Haqdan kelganini sezdi. O'zlaridagi "men" va "sen" pardalari asta-sekin yo'qola boshladi.

6-Vodiy: Hayrat vodiysi

Bu vodiyning manzarasi hayratdan iborat edi. Qushlar Haqning ulug'ligini ko'rib aql hayratda qoldi. Bu joyda aql ojiz, qalb esa hushyor edi. Ko'pchilik shu hayrat olamida qolib ketdi.

7-Vodiy: Faqr va fano vodiysi

Bu eng oxirgi, eng murakkab jarayon edi. Qushlar o'z "men"idan butunlay voz kechishi kerak edi. Kim nafsini tamomila tark qila olsa — ruhiy yuksalishga yetardi. Ko'pchilik aynan shu yerda zaiflik qildi. Ammo bor-yo'g'i o'ttizta qush oxiriga qadar bardosh berib, Simurg' huzuriga yetdi.

Simurg' bilan uchrashuv:

O'ttiz qush nihoyatda hayajon bilan Simurgh taxti oldiga kirdi. Ammo ular kutilganidek ajabtovur bir podshoni ko'rmadi.

Ular o'zlarining aksini ko'rishdi.

Simurg'ning siri shunday edi:

- Simurg' — "Si (30) + murg' (qush)", ya'ni "o'ttiz qush" degani.
- Ular qidirgan podshoh aslida o'zlarining komil shakli edi.
- Haqiqatni izlagan inson aslida o'zini topadi.
- Inson o'z "Men"ini o'ldirib, ruhini poklaganda Haqni ko'rishi mumkin.

Qushlar angladiki,

Simurg' ulardan iborat, ular Simurg'dan iborat.

Bu ruhiy yuksalishning eng oliy darajasi edi.

Hudhudning rahbarligi, qushlarning sabri, sinovlar, mashaqqatlar — barchasi ularni o'zlarining haqiqiy qiyofasiga yetaklagan ekan. Doston shunday ulkan xulosa bilan tugaydi:

Haqni izlagan kishi — aslida o'zini izlaydi.

O'zini topgan — Haqqa yetadi.

Xulosa

"Lison ut-tayr" — nafaqat tasavvufiy doston, balki insonning ruhiy sayohatini bosqichma-bosqich ko'rsatib beruvchi ma'naviy yo'l xaritasidir. Asarning 193

bobdan iborat bo‘lishi ham tasodifiy emas — har bir bob o‘ziga xos ma’no, tarbiya va hikmatni mujassam etadi. Boblar bo‘yicha izchil o‘qilganda, dostonning asosiy g‘oyasi — Haqni izlash, nafs illatlarini yengish, komillikka intilish yanada yorqin namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arxiv.uz <https://share.google/owEXW5rxeObvYux5Q>
2. "Lison ut-tayr" Navoiy
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/alisher-navoiyning-lison-ut-tayr-asaridagi-diniyfalsafiy-g-oyalar-tahlili/viewer>
4. <https://cspu.uz/storage/app/media/uploaded-files/Navoiyshunoslik.pdf>